

Andrusiv L. Z., PhD, assistant professor of philosophy, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (Ukraine, Ivano-Frankivsk), alyubomyr@yahoo.com

Research of rationalistic tendencies in Ukrainian philosophical thought of the 11th–17th centuries: a review of historical and philosophical works

The article analyzes historical and philosophical works that raise the problem of rationalistic tendencies in the Ukrainian philosophical thought of the 11th–17th century. Such methods as systemic, genetic, axiological and methods of abstraction and generalization are used, thanks to which the comparison, opposition and synthesis of various points of view of various views of the thinker were carried out. A large number of works have been noted that have influenced a holistic understanding of the origin and formation of Ukrainian philosophy, and can serve as a powerful base for investigating the rationalistic tendencies of the period.

Keywords: mind, rationalistic tendencies, culturological method.

* * *

УДК 001.3

Блажевич Н. О.,
докторантка, Інститут досліджень
науково-технічного потенціалу та історії науки
ім. Г. М. Доброва НАН України
(Україна, Харків), nata.blaz@ukr.net

**ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ НАПРЯМКІВ
І КОЛО МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ Г. М. ДОБРОВА**

Простежено процес формування наукових напрямків засновника наукознавства в Україні Г. М. Доброва. Визначено групи факторів, які впливають на розвиток наукового прогресу. Встановлено, що викладені в його працях ідеї, методологічні підходи, оцінки та висновки залучаються вченими і фахівцями для аргументації при аналізі багатьох актуальних аспектів і тенденцій розвитку вітчизняної і світової науки, при обґрунтуванні напрямків державної наукової політики, а також при виробленні програмних пропозицій економічного і соціального характеру.

Ключові слова: наукознавство, Г. М. Добров, системний підхід, інформаційний підхід, проблемно-орієнтовний підхід, наукометричний аналіз.

Наукознавчі дослідження в Радянському Союзі досягли їх найвищого піку в II половині ХХ століття, їх головним завданням було підвищення ефективності впливу науки на економіку країни.

Ім'я видатного вченого-наукознавця та економіста, члена-кореспондента Академії наук УРСР Геннадія Михайловича Доброва добре відомо в науковому світі як в нашій країні, так і за кордоном [1]. Загальновідомим є його внесок у становлення наукознавства як самостійної галузі науки, розробку його теоретичних основ і методів вирішення прикладних проблем, особливо в сфері державного управління наукою та науково-технічним прогресом.

У своїй статті «Про передбачення розвитку науки» [2] відомий вчений і наукознавець Г. М. Добров наголошує, що методи і прийоми прогнозування, які розробляються стосовно до різних конкретних галузей знань, мають ряд загальних характерних рис і методологічних особливостей. Разом з тим існує тісний органічний зв'язок методів прогнозування науки не тільки з законами конкретних природних і технічних наук, а й значною мірою з соціально-економічними та суспільно-політичними закономірностями.

Також виділяє, групи факторів, які впливають на розвиток наукового прогресу. До них належать наступні:

а) соціальні умови розвитку і характеру використання результатів науки (загострення між продуктивними силами і виробничими відносинами);

б) питання про межі розвитку певних галузей науки і техніки, що накладаються природою (ресурси, вимоги, можливості);

в) внутрішні протиріччя розвитку науки (зростання наукової інформації; негативний ефект вузької спеціалізації вчених; необхідності подовження термінів навчання людей, які готуються зайняти місце на передньому плані науки; досягнення меж здатності людського мозку до узагальнень; «Вичерпування» можливостей самої науки як такої в міру розкриття нею таємниць природи.

У 1966 року відбувся радянсько-польський симпозиум з проблем комплексного вивчення розвитку науки, на якому потрібно було визначити межі та перспективи нової дисципліни. Геннадій Михайлович пов'язував наукознавство з розробкою інформаційного підходу до науки. «Загальне наукознавство» виділяв як теорію науки. Надалі вчений став розглядати наукознавство як об'єднуючу назву для комплексу дисциплін [3, с. 6–10].

Наукознавство як єдина теорія науки і як комплексна наука не відбулося.

Незабаром після радянсько-польського симпозиуму в 1966 р. в Києві вийшла книга Г. М. Доброва «Наука про науку» [4], в центрі уваги якої знаходилося використання кількісних методів аналізу науки, що розглядається як інформаційна система, з метою вирішення практичних задач прогнозування, планування і управління в сфері науки.

Добров вважав, що однією з вирішальних передумов успіху в розробці кількісних методів історико-наукового аналізу є вибір і розробка конкретних вимірників і характеристик розвитку науки. Наука як сума і система знання – об'єкт, що знаходиться в сфері інтелектуальної діяльності людей [4, с. 21].

Геннадій Михайлович визначав наукознавство, як комплексне дослідження досвіду функціонування наукових систем, що сприяє посиленню потенціалу науки і підвищенню ефективності наукового процесу за допомогою засобів організаційного впливу [5].

Характерною рисою сучасної науки є системний підхід до об'єктів дослідження, згідно з яким об'єкт розглядається як цілісна система, що об'єднує певну множину взаємозв'язаних і взаємодіючих елементів в єдине ціле, і водночас, є підсистемою системи більш високого рівня.

Коли об'єкт безпосередньо представляється досліднику як індивідуальний, віддалений від системи, його зв'язками з середовищем ніяк не можна нехтувати. Вплив середовища або надсистеми може визначати багато властивостей об'єкта. Розкриття особливостей зовнішніх впливів стає ключем до розуміння його якісної індивідуальності. Тобто в наукових дослідженнях важливе місце слід відводити методиці розгляду об'єкта як систем, розчленування об'єкта на структурні рівні, аналізу зовнішніх зв'язків, взаємодій і особливостям об'єднання елементів в єдину цілісну систему [6, с. 30].

Вчений виходив з позицій системного та інформаційного підходів. Про що свідчить сформульований ним висновок, щодо системності організму науки: «Втрачаючи таку властивість, наука перестає бути наукою, перетворюючись у змістовному плані на зібрання розрізнених фактів, а в організаційному – в автономні групи індивідуально діючих любителів-колекціонерів» [3].

Інформаційний підхід пов'язаний з тенденцією інтеграції наукового знання. Г. М. Добров трактує науку як сукупність видобутої людством інформації, представленої в формалізованому і систематизованому вигляді, як особливим чином організовану систему, громадський інститут для отримання нової інформації [7].

У своїй книзі «Наукознавство: пошук системних ідей» сучасний вчений, доктор філософських наук, В. І. Онопрієнко виділяє, що інформаційна концепція наукового процесу, обґрунтована Г. М. Добровим під безпосереднім впливом В. М. Глушкова, зросла з розробки питань ефективності науки і кваліфікована як інформаційне зображення наукового процесу, що описується як процес збору і переробки інформації з метою отримання нового знання і його практичного застосування. Що дало визначення наукознавства як комплексного дослідження досвіду функціонування наукових систем, що сприяє посилення потенціалу науки і підвищенню ефективності наукового процесу за допомогою засобів організаційного впливу [8, с. 23].

Методи наукознавства розглядалися вченим як цілісна система, яку формують комплексний, якісний і кількісно визначений аналіз, системні міждисциплінарні дослідження, де значний методологічний потенціал для наукознавства мають теорія систем, дослідження операцій та інші математичні дисципліни, кібернетика та інформатика, економічні науки, соціологія. Застосування конкретно-наукових методів (математичних, історичних, емпіричних, соціологічних, економічних) для виявлення закономірностей функціонування і розвитку науки на відміну від філософії науки, де дослідження науки насамперед як когнітивної системи відбувається на категоріальній основі філософії, її методами і мовою, уможливує отримання нових знань про науку як складно організовану соціальну систему, що має прикладне значення [10].

Особливе місце серед зазначених методів, які формують методологічну базу наукознавчих досліджень, посідає наукометричний аналіз.

Геннадія Михайловича можна вважати одним з перших розробників наукометричного аналізу, який ще в 70–х рр. ХХ століття зробив спробу кількісно оцінити продуктивність суб'єктів наукової праці на різних рівнях соціальних систем.

Вчений поєднував наукову та науково-організаційну роботу з громадськістю, був членом різних товариств, комісій, наукових рад і редакційних колегій видань, зокрема, головним редактором міжнародного журналу «Наукометрія», який видавався в Будапешті [9, с. 8].

Відомий вчений визначив головні наукознавчі проблеми – ефективність наукових систем, оцінка наукового потенціалу і наукова прогностика [3, с. 27].

Геннадій Михайлович згрупував методи оцінки наукової діяльності за трьома підходами: економічним, наукометричним, проблемно-орієнтовним. Найважливішими показниками, що характеризують економічну ефективність наукової діяльності, якої були: кількість виданих патентів та авторських свідоцтв, чисельність і рівень підготовлених наукових кадрів, розмір капіталовкладень в науку, витрати на дослідження і розробки, показники зростання продуктивності праці. Для оцінки ефективності теоретичних досліджень вчений

запропонував використовувати такі наукометричні методи, як кількість наукових публікацій у періодичних виданнях вищого гатунку та індекс цитувань. Проблемно-орієнтовний підхід стосувався проблеми ефективності використання наукового потенціалу відповідно до поставлених цілей, оскільки для досягнення мети необхідні не лише ресурси, але й комплексні заходи щодо планомірного розвитку всіх складових потенціалу [10].

Важливою рисою наукової роботи Г. М. Добра була його діяльність по зміцненню авторитету вітчизняної науки за кордоном. Він працював у ряді міжнародних організацій як експерт ЮНЕСКО і РЕВ з питань наукової політики, представив вітчизняну науку на численних міжнародних наукових форумах, як науковий керівник робочої групи України брав участь у проектах ЮНЕСКО «Ефективність наукових груп» [11]. В результаті, на основі підсумків проекту було видано монографію «Науково-технічний потенціал: структура, динаміка, ефективність», в якій визначені тенденції формування та розвитку науково-технічного потенціалу [10]. А також Геннадій Михайлович приймав участь у виконанні міжнародного проекту під егідою ЮНЕСКО «Соціальні оцінки нових технологій в країнах, що розвиваються» [9, с. 8; 12].

Наукова спадщина Г. М. Добра продовжує залишатися актуальною та затребуваною і на сьогодні. Цілий ряд монографічних робіт вченого активно цитується, вносяться в бібліографічні списки літератури сучасних наукових, навчально-методологічних і бібліографічних друкованих та електронних видань.

Розробка методичних підходів до оцінювання якості наукового дослідження й результативності діяльності наукових працівників залишається однією з основних проблем наукознавства.

Г. М. Добров розвинув теорію науково-технічного потенціалу і методів його вимірювання [10], теорію і практику науково-технічного прогнозування [13].

Одержані Г. М. Добровим пріоритетні результати дістали широке визнання як у нашій країні, так і за кордоном. Він був автором понад 400 наукових праць, в їх числі 26 монографій, 20 видань вийшли під його редакціями, серед яких «Наука про науку» та «Прогнозування науки і техніки» перевидано у 8 зарубіжних країнах.

Геннадій Михайлович зробив величезний вклад у розвиток наукознавства, залишивши по собі наукову спадщину, яка збагатила вітчизняну науку і вивела її на міжнародний науковий рівень.

Список використаних джерел

1. Геннадій Михайлович Добров (1929–1989): Библиогр. указ. / Авт. предисл., вступ. ст. и сост. О. И. Воверне, М. В. Васина; Отв. ред. М. Г. Добров. – Киев: Наук. Думка, 1990. – 44 с.
2. Добров Г. М. О предвидении развития науки // Вопросы философии. – 1967.
3. Добров Г. М. Наука о науке. Начала науковедения. Изд. 3–е. – Киев: «Наукова Думка», 1989.
4. Добров Г. М. Наука о науке. Начала науковедения. Изд. 3–е. – Киев: Наукова Думка, 1966. – 271 с.
5. Организация науки / Г. М. Добров, В. Н. Клименюк, В. М. Одрин, А. А. Савельев; Под общ. ред. Г. М. Добра. – Киев: Наук. Думка, 1970. – 204 с. – АН УССР, Отд-е комплексных проблем науковедения Совета по изучению производительных сил СССР. [Наука, ученый, информация].

6. В. П. Леонов // Атлас науки. – Харьков: ОО ФНТ (Общественная организация «Фонд новых технологий»), 2007. – 228 с.

7. Добров Г. М. Наука о науке. – 3-е изд. – Киев: Наук. Думка, 1989. – 304 с.; Добров Г. М., Клименюк В. М., Смирнов Л. П., Савельев А. А. Организация науки. – Киев: Наук. Думка, 1970. – 204 с.

8. Оноприенко В. И. Наукведение: поиск системных идей. – Киев: ГП «Информационно-аналитическое агентство», 2008. – 288 с.

9. Добров Геннадий Михайлович (1929–1989). – Збірник. Друге видання, перероблене і доповнене. – К.: «Фенікс», 2004.

10. Научно-технический потенциал: структура, динамика, эффективность / [Г. М. Добров, В. Е. Тонкаль, А. А. Савельев, Б. А. Малицкий]. – К.: Наук. Думка, 1987. – 347 с.

11. Добров Г. М., Савельев А. О. Эффективность деятельности научных групп. Міжнародний семінар у Києві // Вісник Академії наук Української РСР. – 1983. – №8. – С.96–97.

12. Малицкий Б. А., Храмов Ю. О. Добров Г. М. – ученый та учитель (до 80-річчя від дня народження) // Наука та наукознавство, – 2009. – №1. – С.3–8.

13. Прогнозирование науки и техники. – М.: Наука, 1977. – 209 с., Прогнозирование и оценки научно-технических нововведений. [Совместно с А. А. Коренным]. – Киев: Наук. Думка, 1989. – 276 с.

References

1. Gennadij Mihajlovich Dobrov (1929–1989): Bibliogr. ukaz. / Avt. predisl., vstup. st. i sost. O. I. Voverne, M. V. Vasina; Otv. red. M. G. Dobrov. – Kiev: Nauk. Dumka, 1990. – 44 s.

2. Dobrov G. M. O predvidenii razvitija nauki // Voprosy filosofii. – 1967.

3. Dobrov G. M. Nauka o nauke. Nachala naukovedenija. Izd. 3-e. – Kiev: «Naukova Dumka», 1989.

4. Dobrov G. M. Nauka o nauke. Nachala naukovedenija. Izd. 3-e. – Kiev: Naukova Dumka, 1966. – 271 s.

5. Organizacija nauki / G. M. Dobrov, V. N. Klimenjuk, V. M. Odrin, A. A. Savel'ev; Pod obshh. red. G. M. Dobrova. – Kiev: Nauk. Dumka, 1970. – 204 s. – AN USSR, Otd-e kompleksnyh problem naukovedenija Soveta po izucheniju proizvoditel'nyh sil SSSR. [Nauka, uchenyj, informacija].

6. V. P. Leonov // Atlas nauki. – Har'kov: OО FNT (Obshhestvennaja organizacija «Fond novyh tehnologij»), 2007. – 228 s.

7. Dobrov G. M. Nauka o nauke. – 3-e izd. – Kiev: Nauk. Dumka, 1989. – 304 s.; Dobrov G. M., Klimenjuk V. M., Smirnov L. P., Savel'ev A. A. Organizacija nauki. – Kiev: Nauk. Dumka, 1970. – 204 s.

8. Onoprienko V. I. Naukovedenie: poisk sistemnyh idej. – Kiev: GP «Informacionno-analiticheskoe agentstvo», 2008. – 288 s.

9. Dobrov Gennadij Myhajlovych (1929–1989). – Zbirnyk. Druge vydannja, pereroblene i dopovnene. – K.: «Feniks», 2004.

10. Nauchno-tehnicheskij potencial: struktura, dinamika, jeffektivnost' / [G. M. Dobrov, V. E. Tonkal', A. A. Savel'ev, B. A. Malickij]. – K.: Nauk. Dumka, 1987. – 347 s.

11. Dobrov G. M., Savel'ev A. O. Efektivnist' dijatal'nosti naukovyh grup. Mizhnarodnyj seminar u Kyjevi // Visnyk Akademii nauk Ukrain's'koi RSR. – 1983. – №8. – S.96–97.

12. Malic'kij B. A., Hramov Ju. O. Dobrov G. M. – uchenij ta uchitel' (do 80-richchja vid dnja narodzhennja) // Nauka ta naukoznavstvo, – 2009. – №1. – S.3–8.

13. Prognozirovanie nauki i tehniki. – M.: Nauka, 1977. – 209 s., Prognozirovanie i ocenki naučno-tehnicheskikh novovvedenij. [Sovmestno s A. A. Korenym]. – Kiev: Nauk. Dumka, 1989. – 276 s.

Blazhevich N. O., doctorate student at G. M. Dobrov Institute for Scientific and Technological potential and science history studies of NAS of Ukraine (Ukraine, Kharkov), nata.blaz@ukr.net

Formation range of scientific areas and methodological approaches G. M. Dobrov

The process of forming scientific fields founder of science of science in Ukraine, G. M. Dobrov. Defined groups of factors that influence the development of scientific progress. Found that out in his works ideas, methodological approaches, evaluations and conclusions involved scientists and experts for the arguments in the analysis of many important aspects and trends of national and world science, the justification areas of public science policy and the formulation of program proposals for economic and social character.

Keywords: science of science, G. M. Dobrov, systems approach, information approach, problem-oriented approach, scientometric analysis.

***

УДК 21:14

Бредун І. В.,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, Харківський національний
університет будівництва і архітектури
(Україна, Харків), polk@i.ua

ЕСХАТОЛОГІЯ ПЛАТОНА

Автор проводить поступове виокремлення філософських поглядів есхатологічного змісту Платона, виявляє смислові рівні теми, авторські акценти. Есхатологічні ідеї розглядаються під кутом зору уявлень мислителя про людину як «мікрокосм», відображенні «макрокосму» (Всесвіту). Тема есхатології розкривається в контексті індивідуального буття (платонівського вчення про душу), в просторі якого осмислюються її додаткові конотації.

Ключові слова: душа, есхатологія, ідея, індивідуальна, Вселенська, смисли.

Сучасну культуру часто іменують як пострелігійну. Можливо припустити, що саме через відхід з історичної авансцени на периферію існування релігійної сфери спектр проблем духовного плану стабільно обрушується на індивідуальне буття людини. Це посилює відчуття внутрішньої кризи, безвиході, які тотально пронизують її життя. Як результат формується сучасний тип особистості з межевою свідомістю, яка стає носієм «в собі» буття у всіх його суперечностях, балансує на межі «духовних розломів» (межових станів – страху, відчаю і т. ін.). Остаточне руйнування духовних засад в культурі поступово призводить до вироблення відповідної стратегії життя поза смисложиттєвих ціннісних орієнтирів. У такій ситуації духовний простір інтелектуальної культури (філософи, мислителі, представники наукових кіл) завжди виконував роль «механізму» подолання «духовних розломів» в межах індивідуальної та загальної свідомості. І, насамперед, ставав культиватором відповідних духовних цінностей, осередком їх розвитку (в особі своїх представників), зберігав ідеї релігійного змісту, формував ідеали, які «знімали» напруження сучасних ім часів, трагічне світовідчуття епох (поодинокі об'єднуючи релігійну і світську свідомість), яке повсякчас пульсувало на рівні світоглядних засад людини, культури. Кожна епоха виробляла свій шлях у вирішенні світоглядних проблем духовної спрямованості, смисложиттєвих орієнтирів у вигляді вибудовування певної релігійної картини світу. Ця проблема залишається актуальною і для нашої епохи.

Саме тому, на нашу думку, виникає необхідність актуалізації, філософського осмислення базисних ідей позначеного рівня, на підставі яких історично встановлювалися ціннісні орієнтири цивілізованих співтовариств, втілені у форму тієї чи іншої духовної традиції. Їх реанімація стає для нас перспективним шляхом у розробці теми дослідження.

Стосовно методологічного підходу у розкритті теми треба зазначити, що сучасний дискурс (представників академічного релігієзнавства) продовжує долати межі пріоритетності тієї чи іншої сфери гуманітарного знання, виконує поворот до необхідності культивування цілісного, міждисциплінарного характеру дослідження, що дозволяє всебічно осмислити релігійне явище у дусі виробки розширеного світогляду (індивідуального та загального рівня). Таким у нашій роботі є феномен есхатології, який ми презентуємо як тему, що стоїть на перехресті релігієзнавчої, історичної, філософської, культурологічної, антропологічної, наукової думки, що складає фундаментальну матрицю релігійних